

Wolność religii. Wybór materiałów. Dokumenty. Orzecznictwo, tłum. i oprac. T. Jasudowicz, Toruń 2001, ss. 353.

Nakładem Towarzystwa Naukowego Organizacji i Kierownictwa w Toruniu ukazała się interesująca publikacja poświęcona problematyce wolności religijnej, w tłumaczeniu i opracowaniu znanego profesora Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, organizatora (1990 r.) i kierownika pierwszej w Polsce uniwersyteckiej Katedry Praw Człowieka na Wydziale Prawa i Administracji, a jednocześnie szefa UNESCO Chair for Human Rights and Peace, wchodzącej w skład sieci międzynarodowej Katedr UNESCO.

Profesor Tadeusz Jasudowicz, absolwent UMK, przez wiele lat pracował w Katedrze Prawa Międzynarodowego i właśnie w dziedzinie prawa międzynarodowego publicznego uzyskał doktorat (1972 r.) i habilitację (1983 r.). Od 1993 roku ukazuje się czasopismo publikowane staraniem Wydawnictw UMK, „Toruński Rocznik Praw Człowieka i Pokoju”, którego twórcą i redaktorem naukowym jest również T. Jasudowicz. Członek pierwotny Stałego Komitetu Międzynarodowego ds. Dekady Nauczania Praw Człowieka jest również animatorem i kreatorem Olimpiady Wiedzy o Prawach Człowieka dla uczniów szkół średnich „Demokracja — Prawa Człowieka — Rządy Prawa”, która w Programie ONZ-owskiej Dekady Nauczania Praw Człowieka 1995–2004 ma podlegać upowszechnianiu w skali Europy i świata.

Ogarnięty pasją nauczania i krzewienia praw człowieka, stosownie do swej tezy, iż bez znajomości należnych mu praw i wolności człowiek nie jest w stanie ani zadbać odpowiednio o własną godność i rozwój osobowości, ani odpowiedzialnie i skutecznie współuczestniczyć w kształtowaniu społeczeństwa i państwa, doprowadził prof. Jasudowicz m.in. do uwzględnienia w programie studiów prawniczych najpierw jako fakultatywnego, a potem jako obligatoryjnego — przedmiotu „Prawa człowieka i ich ochrona”, a w programie studiów administracyjnych — przedmiotu „Administracja wobec praw człowieka”.

Kolejna w bogatym dorobku naukowym prof. Jasudowicza publikacja jest wyborem materiałów, dokumentów i orzecznictwa poświęconych zagadnieniu wolności religii.

Fakt istnienia religii jest zjawiskiem, które nieodłącznie towarzyszy ludzkiemu życiu. Wszędzie, gdzie pojawiał się człowiek, rozwijał swoją aktywność religijną. Nie ma takiej kultury, która by nie miała związków z religią. Z tego względu zjawisko religijności stało się przedmiotem zainteresowania wielu dyscyplin naukowych, w tym również i prawa.

Podstawą wolności religijnej, jak wszystkich praw i wolności człowieka, jest godność osoby ludzkiej. Zasada, iż godność ludzka jest źródłem praw i wolności człowieka, oparta jest na określonej prawdzie o człowieku, jako bycie osobowym wyposażonym w atrybuty rozumności, wolności i sumienia. Najstarszym źródłem pisanym wyrażającym tę prawdę jest biblijny opis stworzenia człowieka *na obraz i podobieństwo Boże* (Rdz 1,26). Uznanie szczególnego miejsca człowieka w kosmosie znalazło wyraz w filozofii greckiej, rzymskiej filozofii stoickiej, średniowiecznej filozofii prawa naturalnego, renesansowej myśli filozoficzno-teologicznej oraz we współczesnej racjonalistycznej filozofii prawa natury, na której założeniach oparły się deklaracje praw człowieka i obywatela na kontynencie amerykańskim i europejskim.

Jak pisze we wstępie do swojej publikacji prof. Jasudowicz, problem wolności religijnej ma szczególne znaczenie dla naszego kontynentu. Wpisał on bowiem w swoje dzieje okresy wojen religijnych i wyniesienia na szczyty europejskich zasad politycznych zasady *cuius regio, eius religio*, nie bez trudów przewyciężając potem jej dziedzictwo. To u nas w Europie, dopełniły się w ubiegłym stuleciu złowróżbne prześladowania religii i Kościołów w imię realizacji haseł totalitaryzmu, zarówno brunatnego, jak i czerwonego.

Nie można się, zatem dziwić, że w fundamentalnym akcie, który miał umożliwiać w podzielonej „żelazną kurtyną” Europie jakie takie współżycie, a mianowicie w Akcie

Końcowym KBWE z 1 sierpnia 1975 roku, w specyficzny i wielce wymowny sposób określono zasadę VII Deklaracji Zasad rządzących stosunkami między Państwami-Uczestnikami KBWE jako *poszanowanie praw człowieka i podstawowych wolności, włączając w to wolność myśli, sumienia, religii i przekonań*. Nie można również się dziwić, że tak ostrożna czy wręcz lękliwa w stosunku do Związku Radzieckiego Rada Europy zdobyła się w drugiej połowie lat osiemdziesiątych na specjalną uchwałę dotyczącą naruszania zasad tej wolności w ramach *socjalistycznej wspólnoty pokój miłujących państw*. Aktualność tej problematyki i jej znaczenie wzmacnia w ostatnich latach kontrowersyjny i szalenie trudny problem sekt i nowych ruchów religijnych na kontynencie europejskim, w tym także w Polsce.

Profil publikowanego przez prof. T. Jasudowicza zbioru ma charakter pragmatyczny. Naturalną koleją rzeczy podzielony on został na dwie części, z których pierwsza jest poświęcona dokumentacji standardów ochronnych, a druga orzecznictwu.

Część pierwsza, „dokumentacyjna” obejmuje standardy zarówno krajowe, jak i międzynarodowe. Gdy chodzi o te pierwsze, to autor sięga do ważniejszych fragmentów dokumentacji rodzących się praw człowieka z 2. połowy XVIII wieku. Znajdziemy tu odnośnie interesującego nas zagadnienia zapisy Konstytucji 3 Maja, z 1921, 1952 i 1997 roku. Autor świadomie włączył tu — choć to dokument międzynarodowy — Konkordat Polski z 1993 roku. Za zasadne uznał on również uwzględnienie — przynajmniej na zasadzie skrótego „przełądu” — innych ustaw normujących stosunki Państwa z innymi Kościołami.

Natomiast gdy chodzi o standardy międzynarodowe, to zostały one zaprezentowane w trójpodziale: dwa zbiory dokumentacji uwzględniające międzynarodową ochronę praw człowieka, a więc dokumenty uniwersalne i regionalne oraz zbiór istotnych dokumentów międzynarodowego prawa humanitarnego.

Druga część „orzecznicza” również najpierw prezentuje orzecznictwo krajowe: wybrane orzeczenia i postanowienia czy uchwały polskiego Trybunału Konstytucyjnego, a następnie Orzecznictwo Strasburskie: w pierwszej kolejności orzeczenia — głównie decyzje w sprawie dopuszczalności skarg indywidualnych — Europejskiej Komisji Praw Człowieka, a w drugiej kolejności — wyroki Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

Zarzut popełnienia błędu *pars pro toto* może rodzić tytuł publikowanego zbioru; w rzeczywistości jednak zakres zbioru jest szerszy i obejmuje całość substancji chronionej na podstawie prawa do wolności myśli, sumienia, religii i przekonań.

Nader istotne są z perspektywy wolności religijnej unormowania czasu wojny. Mogą mieć one niepoślednie znaczenie także dla interpretacji międzynarodowo chronionych praw człowieka, zwłaszcza, jeśli chodzi o ich los i zakres korzystania z nich w sytuacjach nadzwyczajnych, nie tylko podczas konfliktu zbrojnego o charakterze międzynarodowym. Problematyka humanitarna zawsze jak najściślej harmonizowała z problematyką losu praw człowieka w sytuacjach ekstremalnych, w których następuje jakby spotkanie — osłabionych dopuszczalnością derogacji — zobowiązań z dziedziny ochrony praw człowieka oraz znajdujących zastosowanie do takich sytuacji — choćby w postaci tzw. minimalnych standardów humanitarnych — wymagań międzynarodowego prawa humanitarnego. Zaprezentowane przez autora istotne dokumenty międzynarodowego prawa humanitarnego dodatkowo ubogacają publikowany zbiór.

Autor jest świadom tego, jak pisze we wstępie, że — mimo jego objętości — niniejszy zbiór daleki jest od spełnienia wymagań wyczerpującego charakteru. Niektóre mniej ważne dokumenty krajowe lub międzynarodowe autor pominął świadomie, innych nie uwzględnił, bo akurat nie miał ich „pod ręką”, a czas naglił. Niemniej jednak przyznać trzeba, że prezentowany zbiór i tak jest wystarczająco bogaty w treści, zarówno w płaszczyźnie dokumentacji, jak też w sferze uwzględnionego orzecznictwa. Przyda się on, zatem nie tylko studentom prawa i administracji przygotowującym prace magisterskie na finalnym etapie ich studiów, ale również niejeden badacz — specjalista nie tylko nauki praw człowieka — może

sięgnąć po ten zbiór, czerpiąc dla siebie z niego elementy źródłowe. Zapewne też niejeden teolog, prawnik-praktyk, polityk czy pracownik odpowiedniego nurtu administracji publicznej, może w zbiorze niniejszym, przydatnych dla swoich badań i działań elementów substancjalnej wiedzy poszukiwać.

Książkę *Wolność religii* prof. T. Jasudowicza należy przyjąć z dużym uznaniem i satysfakcją dla erudycji prawniczej Autora, jako kolejny zbiór „Jego naukowego owocowania”.

Ks. Tadeusz Płoski

Jerzy Lewandowski, *Bóg i człowiek*, UKSW Warszawa 2002.

Tajemnica Boga i człowieka była i jest nadal aktualnym elementem teologii obecności człowieka w strukturze historiozbawczej. To zagadnienie stara się przybliżyć czytelnikom Autor książki *Bóg i człowiek*, który podejmuje się ukazania go zarówno z perspektywy Boga, jak i człowieka. Człowiek *stworzony na obraz i podobieństwo Boże*, nosi w sobie obraz Boga, który zapisał się w ludzkiej naturze *kodem stwórczym i zbawczym*. Wnikając w ten aspekt działania Boga, Autor koncentruje się na tajemnicy Trójcy Świętej, w której ma miejsce odwieczny zamysł stworzenia człowieka, i zarazem przenosi on umiejętnie tę ideę na zagadnienie misterium Boga w człowieku. Człowiek, który w myśl własnej woli decyduje o własnym zbawieniu, staje zawsze w relacji do Boga, swego Stwórcy i Zbawcy. I chociaż niejednokrotnie człowiek neguje Boga wybierając pozorne dobro, to jednak on wraca zawsze do Niego jako źródła życia i świętości.

Autor w swojej książce zatrzymuje się także na wnikliwym rozważaniu „kodu stwórczego” zapisanym przez Boga w ludzkiej naturze. To, co dokonał Bóg w akcie stworzenia, było dobrem, lecz człowiek swoim postępowaniem sprawił zakłócenia właściwego funkcjonowania zapisu tego „kodu” i natura ludzka skażona grzechem pierworodnym utraciła bezpowrotnie nie tylko raj, ale i nie potrafiła na nowo powrócić do swego pierwotnego stanu trwania w stanie dobra, prawdy i piękna. Potrzeba było interwencji samego Boga, by na nowo człowieka nastroić do życia w harmonii ze światem. Tą pomocą stało się dzieło zbawcze Chrystusa, który, jak ukazuje Autor, wnosi w ludzką naturę nowy „kod zbawczy”. Ten „kod” nie zastępuje „kodu stwórczego”, ale do niego nawiązuje i pomaga ponownie odczytać hasło Bożego zamysłu aktu stworzenia.

To zagadnienie w aktualnym okresie rozwoju myśli filozoficzno-technicznej przypomina, jak ważne jest nie tylko poszukiwanie nowych rozwiązań, ale także i więź z tym, co stoi u podstaw najbardziej słusznych zasad teologiczno-antropologicznych. Dlatego, idąc za myślą Autora, wydaje się potrzebą naglącą, by i aspekt teologiczny „kodu stwórczo-zbawczego” został odpowiednio opracowany na polu teologicznych poszukiwań wskazując ludzkości właściwe uzasadnienia miejsca i roli człowieka w historii zbawienia.

Zasługą Autora książki *Bóg i człowiek* jest częste odwoływanie się do prawd fundamentalnych ekonomii zbawienia. Układ rozprawy wskazuje, zatem przejrzyście na właściwe wartości tworzące dzieje historiozbawcze, najpierw na Boga w Trójcy Świętej Jedynym, potem na misterium świętości zapisane w Chrystusie, na misję zbawczą Kościoła w posłudze świętych sakramentów, na rolę Matki Bożej, św. Józefa — męża i opiekuna Bożego, świętych „na drogach chrześcijaństwa”. To zwraca uwagę czytelnika na rzeczywistość życia wiarą w procesie odnowy człowieka doświadczanego często przeżyciami z otaczającym rozregulowanym światem pozbawionym nadziei i miłości. Gdy człowiek wnuknie w Tajemnicę Wcielenia, co podkreśla wyraźnie w swej rozprawie Autor, wówczas staje on w pełni świadomości przed obecnością Boga w sobie. To stwarza la człowieka możliwość wejścia

ponownie na drogę indywidualnych poszukiwań rozwojowych, wyzwających od tego, co w psychice człowieka jest destruktywne.

Niniejsza książka podejmuje się syntezy dociekań teologicznych ukierunkowanych zarówno na Boga, jak i na człowieka. To sprawia, że jest ona dobrym przewodnikiem po drogach dzisiejszych ludzkich poszukiwań sensu wiary, wolności i prawdy. Wnikliwe wczytanie się w jej treść stanie się z pewnością dla czytelnika miejscem konfrontacji dotychczasowego życia z tym, co Bóg zapisał w „kodzie stwórcze — zbawczym” ludzkiej naturze.

Ks. Jacek Neumann

